

Globale verkenning
Onderhoud
kapitaalgoederen
in Woudenberg -
Wegen & Groen

EINDRAPPORT

Rekenkamercommissie
Renswoude/Scherpenzeel/Woudenberg

Juni 2008

COLOFON

De zes gemeenten Barneveld, Leusden, Nijkerk, Renswoude, Scherpenzeel en Woudenberg hebben vanuit het samenwerkingsverband Vallei-in-Perspectief (ViP) gezamenlijk drie lokale rekenkamercommissies opgezet.

Per 1 september 2005 zijn de drie Rekenkamercommissies Barneveld/Leusden, Nijkerk en Renswoude/Scherpenzeel/Woudenberg van start gegaan. Deze commissies hebben een gemeenschappelijk externe voorzitter en twee gemeenschappelijk ambtelijk secretarissen/ onderzoekers. De secretarissen zijn gedetacheerd bij de gemeente Barneveld. Daarnaast bestaat elke commissie uit twee externe leden. De commissies zijn geïnstalleerd voor de duur van drie jaar. Aan het einde van deze periode besluiten de betrokken gemeenten of de Rekenkamercommissies in de huidige vorm worden voortgezet.

Per 1 januari 2006 heeft de gemeente Zeewolde zich aangesloten bij de commissie Barneveld/Leusden.

De Rekenkamercommissie Renswoude/Scherpenzeel/ Woudenberg bestaat uit de heer drs. J.P.P. van Dort cmc (voorzitter), de heer D.J. Jans en de heer dr. J.G.W. Scheltinga (lid). De Rekenkamercommissie wordt ondersteund door de ambtelijk secretarissen/onderzoekers mevrouw drs. B.C.J. Does en mevrouw drs. P.R. van Putten.

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Hoofdstuk 1 Inleiding	7
1.1 Inleiding	7
1.2 Doel van het onderzoek en onderzoeksvragen	7
1.3 Onderzoeksaanpak	8
1.4 Afbakening onderzoek	9
Hoofdstuk 2 Bevindingen onderhoud kapitaalgoederen	11
2.1 Inleiding	11
2.2. Beleidsniveau: kaders onderhoud kapitaalgoederen (onderzoeksvragen 1a, 1b)	12
2.2.1 Inhoudelijke kaderstelling via vaststelling van beleid	12
2.2.2 Procedurele kaderstelling via de financiële verordening ex art. 212 Gemeentewet	13
2.2.3 Kaderstelling via begroting – paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen	14
2.3 Beleidsniveau: Hoe heeft de besluitvorming plaatsgevonden (onderzoeksvraag 1c)	15
2.4 Beheerniveau: Vertaling van beleid naar beheer (onderzoeksvraag 2)	17
2.4.1 De beheerplannen (onderzoeksvraag 2a t/m 2c))	17
2.4.2 Vertaling beheerplannen naar de begroting en de financiële administratie (onderzoeksvraag 2d)	18
2.4.3 Monitoring beheerplannen (onderzoeksvraag 2e)	19
Hoofdstuk 3 Samenvatting, conclusies en Aanbevelingen	21
3.1 Samenvatting en conclusies	21
3.2 Aanbevelingen	24
3.3 Benchmark Woudenberg - Zeewolde	25
Bestuurlijke reactie college van burgemeester en wethouders	27
Nawoord Rekenkamercommissie	29
BIJLAGEN	
Bijlage 1 Verordening ex art. 212 Gemeentewet	
Bijlage 2 Beleid Onderhoud kapitaalgoederen 2006-2007	
Bijlage 3 Kaders voor Wegen en Groen	
Bijlage 4 Toets paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen	
Bijlage 5 Interviews organisatie	
Bijlage 6 Documenten- en literatuurlijst	

Voorwoord

"Kapitaalgoederen". Niet een onderwerp dat inwoners direct kunnen plaatsnemen. Maar als wij het vervolgens hebben over bijvoorbeeld de wegen, de stoepen, het groen (bomen, gras e.d), de speeltuinen en –toestellen en de sloten, dan gaat het begrip "kapitaalgoederen" voor veel mensen leven. Veel inwoners blijken dan een duidelijke mening te hebben over het huidige (kwaliteits)niveau van deze kapitaalgoederen (bijvoorbeeld: "het gras staat te hoog", "er is te veel onkruid op de stoepen", "er zitten gaten in de weg") en beschikken daarnaast ook nog over een mening hoe het niveau van deze kapitaalgoederen zou moeten zijn. Het begrip "Kapitaalgoederen" en daarnaast het onderhoud en beheer ervan blijken dus wel degelijk begrippen te zijn die leven voor inwoners. Juist en vooral, omdat zij zo'n grote impact hebben op de kwaliteitsbeleving van de woonomgeving.

Voor wat betreft het onderhoud en beheer van de kapitaalgoederen, is het aan de gemeente om een goede afweging te maken tussen ambitieniveaus en de vertaling ervan naar de kapitaalgoederen: Wat willen wij als gemeente bereiken? Welke kapitaalgoederen horen daarbij? Wat is het gewenste kwaliteitsniveau van de kapitaalgoederen om de ambities te realiseren? Welke kosten horen daarbij? Hoe gaan wij dat betalen? Het stellen en beantwoorden van deze vragen staat centraal bij de mogelijkheden die de raad heeft om haar controlerende en kaderstellende rol te vervullen voor wat betreft het onderhoud van de kapitaalgoederen. De wijze waarop de raad dit doet en de manier waarop het college het onderhoud en beheer van de kapitaalgoederen uitvoert, bepaalt in grote mate de wijze waarop inwoners hun woonomgeving en gemeente beleven.

Ons onderzoek is erop gericht inzicht te krijgen in de kaderstellende rol van de raad voor het onderhoud van de kapitaalgoederen. Daarnaast hebben wij gekeken hoe de kaders zijn vertaald naar het beheer van de goederen. Tijdens de afronding van het onderzoek is het conceptrapport voor een technische reactie aangeboden aan de gemeentelijke organisatie met het doel eventueel feitelijke onjuistheden uit het rapport te verwijderen. Vervolgens is het rapport inclusief de conclusies en aanbevelingen aangeboden aan het college van burgemeester en wethouders voor een bestuurlijke reactie. Wij hopen dat de conclusies en aanbevelingen van dit onderzoek, de bestuurlijke reactie van het college en onze reactie daarop, input zijn voor een discussie over dit onderwerp in uw raad. Ongeveer anderhalf jaar na afronding van dit onderzoek wil de Rekenkamercommissie kijken in welke mate de aanbevelingen van dit rapport zijn overgenomen en ingevoerd in de organisatie.

Het onderzoek is uitgevoerd door de heer drs. R. Kamphues (lid Rekenkamercommissie Barneveld/Leusden/Zeevolde), de heer D.J. Jans (lid Rekenkamercommissie Renswoude/Scherpenzeel/Woudenberg), de heer drs. J.P.P. van Dort cmc (voorzitter Rekenkamercommissies ViP+) en de ambtelijk secretaris mevrouw drs. P.R. van Putten.

Tot slot wil de Rekenkamercommissie iedereen bedanken die aan dit onderzoek heeft meegewerkt.

Drs. J.P.P. van Dort
Voorzitter Rekenkamercommissies ViP+

Hoofdstuk 1 Inleiding

1.1 Inleiding

De gemeenteraad heeft met de paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen in de programmabegroting een belangrijk instrument gekregen om kaders te stellen voor het onderhoud van wegen, riolen, watergangen, openbare verlichting, schoolgebouwen, etc.. Niet alleen omdat de vaak omvangrijke kapitaalgoederen structureel veel geld van de gemeente vragen, maar ook omdat het bij deze goederen in de meeste gevallen gaat om de publieke ruimte en dus direct van invloed zijn op het woon-, leef- en werkklimaat van iedereen.

Het *Besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten* (BBV) schrijft voor dat de begroting een aantal verplichte paragrafen heeft, waarin de beleidslijnen worden vastgelegd over beheersmatige aspecten en lokale heffingen. De paragraaf *Onderhoud kapitaalgoederen* is één van de verplichte paragrafen. Vanaf het begrotingsjaar 2004 is het BBV in werking getreden.

Doel van de paragraaf *Onderhoud kapitaalgoederen* (en de andere verplichte paragrafen) is dat onderwerpen die versnipperd in de begroting staan worden gebundeld in een kort overzicht, waardoor de raad van het beheer en onderhoud van kapitaalgoederen een dwarsdoorsnede krijgt.

De grote impact op de gemeentelijke begroting¹ en de hoge mate van burgergerichtheid van kapitaalgoederen maken het voor de Rekenkamercommissie interessant om te onderzoeken, welke kaders de gemeenteraad in Woudenberg voor kapitaalgoederen heeft gesteld en op welke wijze deze kaders zijn vertaald in de verschillende programma's en beheerplannen.

1.2 Doel van het onderzoek en onderzoeksvragen

Het doel van deze verkenning (globaal onderzoek) is het verkrijgen van inzicht in het beheer en het onderhoud van kapitaalgoederen. De probleemstelling luidt:

'Welke beleidskaders bestaan er ten aanzien van kapitaalgoederen en op welke manier zijn deze kaders vertaald in gemeentelijke programma's en beheerplannen van Woudenberg?'

De probleemstelling is uitgewerkt in de volgende onderzoeksvragen:

1. Welke beleidskaders heeft de gemeenteraad voor het onderhoud van kapitaalgoederen opgesteld?
 - a. Welke kaders zijn er voor het onderhoud van kapitaalgoederen geformuleerd (beleidsmatige, financiële en kwalitatieve)?
 - b. Zijn de beleidskaders concreet gedefinieerd (SMART)?
 - c. Hoe heeft de besluitvorming plaatsgevonden (rol ambtelijk apparaat, college en raad)?
2. Op welke manier zijn de beleidskaders voor kapitaalgoederen vertaald?
 - a. Welke beheerplannen zijn opgesteld?
 - b. Hoe zijn de beheerplannen opgebouwd? Geven de beheerplannen inzicht in werkzaamheden, kosten en kwaliteitsniveaus?

¹ In Woudenberg vormen de lasten van het onderhoud van de kapitaalgoederen ongeveer 22% van de begroting; Bron: Beleidsbegroting 2007 & Meerjarenbegroting 2008-2010; gemeente Woudenberg.

- c. Op welke manier zijn deze beheerplannen tot stand gekomen (aansluiting met vorige plannen, invloed bezuinigingen, competentie opsteller, etc.)?
- d. Hoe zijn de beheerplannen vertaald naar de begroting(sprogramma's) en financiële administratie?
- e. Hoe vindt monitoring van de beheerplannen plaats?

1.3 Onderzoeksaanpak

In deze verkenning richt de Rekenkamercommissie zich op het onderhoud van kapitaalgoederen in de gemeente Woudenberg. De paragrafen Onderhoud kapitaalgoederen in de Programmabegroting 2006, de Programmabegroting 2007 en de Jaarrekening 2006 vormen de basis van dit onderzoek. Voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen is ook teruggekeken naar eerdere besluitvorming en vastgestelde beheerplannen. In het vooronderzoek zijn de onderzoeksvragen getoetst bij de raad, de gemeentesecretaris en de controller van de gemeente².

Startgesprek en eerste inventarisatie documenten

Allereerst heeft er een oriënterend gesprek plaatsgevonden met de gemeentesecretaris en een betrokken ambtenaar. Daarnaast heeft een eerste inventarisatie van documenten plaatsgevonden.

Selectie van twee kapitaalgoederen voor nader onderzoek: Groen en Wegen.

Het startgesprek en een eerste studie van documenten hebben geleid tot de selectie van twee representatieve categorieën van kapitaalgoederen die de Rekenkamercommissie in Woudenberg nader heeft bestudeerd: Groen en Wegen. Deze kapitaalgoederen zijn geselecteerd vanwege het grote beslag op de gemeentelijke begroting. Daarnaast bepaalt Groen in aanzienlijke mate de kwaliteit van het woon- en leefklimaat van inwoners in Woudenberg en is daarmee een zeer burgergericht onderzoeksitem.

Onderzoek kaders en beheer: interviews en documentenonderzoek

Voor het onderzoek naar de gestelde kaders voor het beheer en onderhoud van kapitaalgoederen en de vertaling daarvan naar beheer (voor wat betreft de categorieën kapitaalgoederen Groen en Wegen) heeft de Rekenkamercommissie de volgende stappen gevolgd:

- a. Interview met de desbetreffende portefeuillehouder;
- b. Interview met één betrokken ambtenaar;
- c. Interviews met twee raadsleden;

Rapportage

De Rekenkamercommissie heeft op basis van de relevante wet- en regelgeving, literatuur, het vooronderzoek, het documentenonderzoek en de aanvullende face-to-face interviews de rapportage opgesteld.

Benchmark

De Rekenkamercommissie heeft een beperkte benchmarking tussen de resultaten van Woudenberg en Zeewolde gehouden.

² Overleg met de controller was ter afstemming in verband met geplande 213a-onderzoeken van de gemeente Woudenberg.

1.4 Afbakening onderzoek

Deze verkenning beperkt zich bij het verkrijgen van inzicht in het beheer en het onderhoud van kapitaalgoederen - vanwege het globale karakter - tot de meest relevante wettelijke bepalingen in het Besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten (BBV³) en de Financiële verordening ex artikel 212 Gemeentewet. Dit geldt eveneens voor de toetsingspunten van de provincie Utrecht⁴. Vervolgens focussen wij bij de beoordeling van het beheerproces van kapitaalgoederen op de vertaling van beleid naar beheer. De nadere uitwerking van de beheerplannen, zoals de planning, voorbereiding en uitvoering, blijft in dit onderzoek buiten beschouwing. Wel komen de totstandkoming en de monitoring van de beheerplannen aan de orde. Voor wat de kaderstelling betreft, beperkt het onderzoek zich voornamelijk tot de Programmabegrotingen 2006 en 2007 (en de Programmarekening 2006 voor de verantwoording). Voor de analyse van de beleids- en beheerplannen beperkt het onderzoek zich tot de plannen van de geselecteerde kapitaalgoederen Groen en Wegen.

³ Besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten. Besluit van 17 januari 2003 (Stb 27), houdende de voorschriften voor de begrotings- en verantwoordingsdocumenten, uitvoeringsinformatie en informatie voor derden van provincies en gemeenten.

⁴ Beleidskader 2004 voor het financieel toezicht op de Utrechtse gemeenten, gemeenschappelijke regelingen en waterschappen; Vastgesteld door gedeputeerde staten van Utrecht op 15 juni 2004; Provincie Utrecht.

Hoofdstuk 2 Bevindingen onderhoud kapitaalgoederen

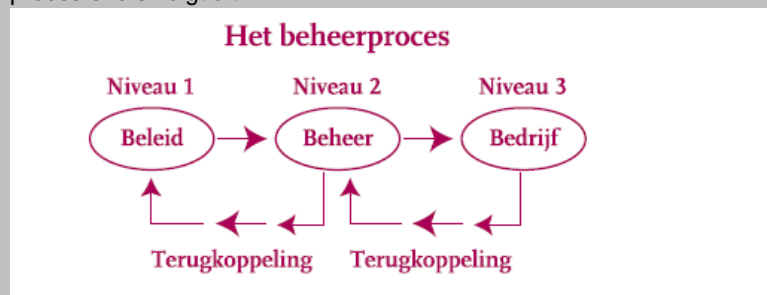
In dit hoofdstuk beantwoorden we de onderzoeksvragen, op basis van de relevante wet- en regelgeving, literatuur, het vooronderzoek, het documentenonderzoek en de aanvullende face-to-face interviews.

2.1 Inleiding

Woudenberg heeft als relatief kleine gemeente in de provincie Utrecht de wens om het landelijk karakter te behouden⁵. Het grootste deel van het openbaar groen ligt in het buitengebied van de gemeente⁶. De bebouwde kom van de gemeente Woudenberg is in de afgelopen decennia aanzienlijk gegroeid vanwege de toenemende vraag naar woningen in de gemeente. In de jaarlijkse begrotingen geeft de gemeente aan dat de kwaliteit van de kapitaalgoederen (wegen, riolering, kunstwerken, groen, verlichting en gebouwen) en het onderhoud ervan bepalend is voor het voorzieningenniveau en de (jaarlijkse) lasten van de gemeente. Een goed beheerproces is daarvoor noodzakelijk. In onderstaand kader 1 staat beschreven hoe een optimaal beheerproces in een ideale situatie eruit ziet. Aan bod komt de relatie tussen beleid, beheer en uitvoering. In dit proces wordt onder meer een beleids- en een beheerniveau onderscheiden. De Rekenkamercommissie onderzoekt in de paragrafen 2.2 t/m 2.3 de wijze waarop de gemeente Woudenberg invulling heeft gegeven aan dit beleidsniveau bij de beantwoording van onderzoeksvraag 1 (*Welke kaders heeft de gemeenteraad voor het onderhoud van kapitaalgoederen opgesteld?*). De invulling van het beheerniveau wordt onderzocht in paragraaf 2.4 bij de beantwoording van onderzoeksvraag 2 (*Op welke manier zijn de beleidskaders voor kapitaalgoederen vertaald naar beheer?*). Vanwege het globale karakter van het onderzoek laten wij de uitvoering op bedrijfsniveau in dit onderzoek buiten beschouwing.

Kader 1: Het beheerproces

Goed beheer van kapitaalgoederen, dat wil zeggen het bij de tijd houden en exploiteren van kapitaalgoederen en het inrichten en sturen van de organisatie hierop, begint bij het formuleren van beleid. Dit beleid is het vertrekpunt voor alle beheeractiviteiten die daarop volgen. De resultaten van de beheeractiviteiten leiden vervolgens weer tot terugkoppeling naar het beleidsniveau om zo na te kunnen gaan of doelen gerealiseerd zijn en te bezien of bijstelling of aanvulling van die doelen noodzakelijk is. Schematisch ziet dit proces er als volgt uit:

Bron: 'Slim beheren van kapitaalgoederen'; Directie bestuurlijke en financiële organisatie, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties; 2000.

⁵ Beleidsbegroting 2006 & meerjarenbegroting 2007-2009, gemeente Woudenberg.

⁶ Groenbeleidsplan, april 1998, gemeente Woudenberg.

De activiteiten die op deze drie niveaus worden uitgevoerd, zijn als volgt te omschrijven:

- 1 Op *beleidsniveau* wordt door de raad de beleidsdoelstellingen voor de kapitaalgoederen geformuleerd en worden middelen ter beschikking gesteld. Op dit niveau worden afspraken gemaakt over de gewenste effecten van beheer, de beoogde gebruikskwaliteit van de kapitaalgoederen, de werkwijze van de beheerorganisatie, het budget, de manier van verantwoording en de vereiste communicatie.
- 2 Op *beheerniveau* wordt uitgewerkt hoe het beleid gerealiseerd kan worden via het beheer van kapitaalgoederen. Op dit niveau wordt het beleid effectief vertaald naar de (kwaliteit van) producten en maatregelen en de bijbehorende kosten, worden kwaliteit en effecten gemeten en wordt de tevredenheid van burgers onderzocht.
- 3 Op *bedrijfsniveau* worden de werkzaamheden concreet gepland, voorbereid en uitgevoerd. Op dit niveau wordt de organisatie zo efficiënt mogelijk ingericht, wordt managementinformatie verzameld en worden uitgaven verantwoord. Dit niveau komt in dit onderzoek zeer beperkt aan de orde.

2.2 Beleidsniveau: kaders onderhoud kapitaalgoederen (onderzoeksvragen 1a, 1b)

In deze paragraaf beantwoorden wij de eerste twee onderzoeksvragen (1a): *Welke kaders heeft de gemeenteraad voor het onderhoud van kapitaalgoederen geformuleerd?* (1b) *Zijn de beleidskaders concreet gedefinieerd?*

Wij gaan daarbij in op de volgende mogelijkheden van kaderstelling door de gemeenteraad:

- de inhoudelijke kaderstelling via vaststelling van beleid (2.2.1);
- de procedurele kaderstelling via de financiële verordening ex art. 212 Gemeentewet (2.2.2);
- de kaderstelling via de begroting en de paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen (2.2.3).

De Rekenkamercommissie heeft vervolgens specifiek gekeken naar de kaders die de gemeenteraad heeft vastgesteld voor de kapitaalgoederen Groen en Wegen (de geselecteerde kapitaalgoederen die wij in dit onderzoek nader onderzoeken). In bijlage 3 zijn de kaders voor Groen en Wegen beschreven. De belangrijkste bevindingen hiervan komen in onderstaande paragrafen 2.2.1 t/m 2.2.3 terug.

2.2.1 Inhoudelijke kaderstelling via vaststelling van beleid

De raad kan sturen op het onderhoud van kapitaalgoederen door inhoudelijke (beleids)kaders vast te stellen. De Rekenkamercommissie heeft onderzocht in hoeverre de gemeenteraad dit heeft gedaan.

Kaderstellende plannen voor het onderhoud van kapitaalgoederen in Woudenberg

In de interviews komt naar voren dat de gemeente Woudenberg diverse plannen heeft vastgesteld die als vertrekpunt dienen voor het beheer van de kapitaalgoederen en de uitvoering in de praktijk. Dit beeld wordt bevestigd door de paragrafen Onderhoud kapitaalgoederen van de programmabegrotingen van 2006 en 2007 waarin negen plannen worden vermeld waarin het beleid voor het onderhoud van kapitaalgoederen in Woudenberg opgenomen is. Zie hiervoor Bijlage 1. Opvallend is dat slechts drie van deze negen vastgestelde plannen redelijk actueel zijn⁷ (d.w.z. niet ouder dan vier jaar⁸; ten tijde van dit onderzoek betekent dit uiterlijk in 2002 vastgesteld). De plannen genoemd in de paragraaf zijn allen, met uitzondering van het Meerjaren onderhoudsplan voor Wegen (en mogelijk het Wegenbeleidsplan⁹), vastgesteld door de raad.

⁷ Het meerjaren onderhoudsplan wegen in de gemeente Woudenberg 2003-2006; Waterplan Woudenberg (2003) en het GRP (2003).

⁸ Veel gemeenten hanteren perioden van 4 jaar (1 maal per coalitieperiode) en hebben dit ook zo in hun art. 212 GW verordening vastgelegd.

⁹ In de organisatie is onduidelijk is of het Wegenbeleidsplan (1995) door de raad of door het college is vastgesteld.

De plannen die genoemd worden in de paragrafen Onderhoud kapitaalgoederen, zijn in de begroting ook in de beleidsprogramma's Verkeer en vervoer (P2), Volksgezondheid en milieu (P7) en Ruimtelijke ordening en volkshuisvesting (P8) als beleidsnota's¹⁰ opgenomen. De paragrafen geven met een tabel¹¹ aan dat het onderhoud van kapitaalgoederen ook terug te vinden is in de beleidsterreinen Onderwijs (P4) en Cultuur, sport en recreatie (P5). Deze twee beleidsprogramma's van de begroting bevatten echter geen plannen/beleidsnota's die terugkomen in de paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen als kader voor het onderhoud van de specifieke kapitaalgoederen uit deze beleidsterreinen.

Van de opgestelde kaderstellende plannen voor het onderhoud van kapitaalgoederen is in de begroting en de paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen vermeld wanneer het plan is vastgesteld. Niet altijd staat genoemd wie het plan heeft vastgesteld: uitsluitend bij twee van de negen plannen is vermeld dat het plan door de raad is vastgesteld.

De gemeente Woudenberg heeft geen Integraal Beleidsplan Openbare Ruimte (IBOR) of een ander integraal plan waarmee de raad een beleidsmatige aansturing op bestuurs- en managementniveau van de openbare ruimte kan geven. In de interviews komt naar voren dat een integrale visie op kapitaalgoederen in Woudenberg gewenst is, maar nog niet in ontwikkeling is. Overigens vermeldt de financiële verordening ex art. 212 Gemeente van de gemeente wel dat een nota Openbare Ruimte (kader voor de inrichting van het onderhoud en het beoogde onderhoudsniveau voor het openbaar groen, water, wegen, kunstwerken en straatmeubilair) eens in de vier jaar aan de raad aangeboden zou moeten worden (zie bijlage 2: art. 17 van de verordening).

De kapitaalgoederen Wegen en Groen:

De Rekenkamercommissie heeft verder gekeken naar de inhoudelijke beleidskaders die de raad heeft gesteld voor Groen en Wegen (de geselecteerde kapitaalgoederen die wij in dit onderzoek nader onderzoeken). In bijlage 3 is dit beschreven. Daaruit blijkt dat de door de raad vastgestelde kaders voor groen en wegen gedateerd zijn: het Groenbeleidsplan dateert uit 1998 en het Wegenbeleidsplan uit 1995¹². De daaruit volgende meerjarenonderhoudsplannen/bestekken zijn door het college vastgesteld en zijn up to date (d.w.z. niet ouder dan vier jaar).

Het Groenbeleidsplan geeft een visie en doelstellingen voor het openbaar groen en richtlijnen voor de inrichting en beheer van het groen. In het plan zijn geen verschillende scenario's voor de kwaliteit¹³ van het Groen en de daaraan verbonden kosten geschetst. De raad heeft via vaststelling van het Groenbeleidsplan geen concrete kwaliteitsniveaus tegen elkaar afgewogen en vastgelegd. Het plan geeft wel inzicht in de toekomstige beheerkosten voor de komende tien jaar.

2.2.2 Procedurele kaderstelling via de financiële verordening ex art. 212 Gemeentewet

De raad kan sturen op kapitaalgoederen door algemene procedurele kaders vast te stellen. Bijvoorbeeld over de wijze waarop de raad betrokken wil worden in besluitvormingsprocessen over investeringen en op welke wijze de raad geïnformeerd wil worden over kapitaalgoederen. De raad kan de procedurele afspraken vastleggen in de gemeentelijke financiële verordening van de gemeente. De Rekenkamercommissie heeft gekeken in hoeverre deze financiële verordening als kader dient.

¹⁰ M.u.v. De Notitie Waarderings- en afschrijvingsbeleid (2000).

¹¹ Tabel Lasten onderhoud kapitaalgoederen: geeft inzicht in de lasten onderhoud kapitaalgoederen over de diverse programma's.

¹² De Rekenkamercommissie heeft het Wegenbeleidsplan (1995) niet kunnen inzien (het was onvindbaar in het archief).

¹³ Dat wil zeggen de specificaties/de eigenschappen van het groen.

Kader 2: Kaderstelling via Financiële verordening.

Financiële verordening ex art. 212 Gemeentewet:

In deze verordening kan de raad de eisen met betrekking tot de kaderstelling en informatievoorziening over het onderhoud van kapitaalgoederen vastleggen.

Financiële verordening ex art. 212 Gemeentewet van de gemeente Woudenberg

In de financiële verordening ex art. 212 Gemeentewet van de gemeente Woudenberg heeft de gemeenteraad in artikel 17 (zie Bijlage 2) bepalingen opgenomen over het onderhoud van kapitaalgoederen: het college moet tenminste eens in de vier jaar een nota onderhoud openbare ruimte, een nota rioleringsplan en een nota gebouwen aan de raad aanbieden. Volgens dit artikel moet in die nota's het kader voor de inrichting van het onderhoud, het beoogd onderhoudsniveau, de normkostensystematiek en het meerjarig budgettaire beslag worden opgenomen. Tevens is in deze verordening opgenomen dat het college bij de begroting en rekening in de paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen verslag doet over de voortgang van gepland en achterstallig onderhoud.

In de praktijk blijkt dat de vier jaarlijkse nota openbare ruimte en de vier jaarlijkse nota gebouwen niet zijn aangeboden aan de raad en dat ook de paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen geen inzicht geeft in het de voortgang van het gepland en achterstallig onderhoud. Vanzelfsprekend geldt dit daardoor ook voor de (nader onderzochte) kapitaalgoederen Wegen en Groen.

2.2.3 Kaderstelling via begroting - paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen

De raad kan ook sturing geven aan het onderhoud op kapitaalgoederen door te bewaken of de kwaliteit van de kapitaalgoederen voldoende is om de doelen van de gemeente te realiseren, hoeveel geld dat kost, en of bijsturen gewenst is. De begrotings- en jaarrekeningbehandeling zijn daarvoor geschikte momenten. Om een goede bewaking mogelijk te maken schrijft het Besluit Begroting en Verantwoording (BBV) regels voor waaraan de inrichting van de begroting en specifiek de paragraaf kapitaalgoederen moet voldoen.

Kader 3: Wettelijke eisen paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen (BBV)

BBV art. 9 en art. 12 verplichting tot een paragraaf onderhoud kapitaalgoederen.

In de begroting worden in afzonderlijke paragrafen de beleidslijnen vastgelegd met betrekking tot relevante beheersmatige aspecten, alsmede tot de lokale heffingen. De paragraaf onderhoud kapitaalgoederen bevat ten minste de kapitaalgoederen: wegen, riolering, water, groen en gebouwen.

Van deze kapitaalgoederen wordt aangegeven:

- Het beleidskader;
- De uit het beleidskader voortvloeiende financiële consequenties;
- De vertaling van de financiële consequenties in de begroting.

Toelichting:

Doel van de paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen (en de andere verplichte paragrafen) is dat onderwerpen die versnipperd in de begroting staan worden gebundeld in een kort overzicht. Daarmee krijgt de raad voor het beheer en onderhoud van kapitaalgoederen een dwarsdoorsnede van de begroting en daarmee een beter inzicht in de financiële positie van de gemeente (inzicht in de kosten en beschikbare middelen). De raad kan hierdoor betere afwegingen maken en risico's indammen). De wijze waarop invulling wordt gegeven aan de paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen kan verschillen. Indien er voor een onderdeel van het onderhoud van kapitaalgoederen een actuele nota bestaat kan in de paragraaf onderhoud kapitaalgoederen worden volstaan met een korte berichtgeving van de stand van zaken. De paragraaf vervult dan een rol in het planning & control proces. Indien een actuele nota ontbreekt dient een uitvoeriger paragraaf te worden gemaakt, bijvoorbeeld met informatie over de relevante ontwikkelingen, uitgangspunten, visie en prioriteiten (inclusief de concretisering daarvan naar kwaliteitsniveaus en de daarbij behorende kosten). De paragraaf vervult daarnaast dan nadrukkelijker een rol in de kaderstelling binnen de gemeente.

Paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen in de Begrotingen 2006 en 2007

De Rekenkamercommissie heeft de begrotingen en de paragrafen Onderhoud kapitaalgoederen 2006 en 2007 op de verplichte onderdelen getoetst om te bepalen in hoeverre deze een rol spelen bij de kaderstelling voor het onderhoud van kapitaalgoederen in de gemeente. De programmarekening 2006 van de gemeente Woudenberg is in de toetsing voor zover relevant ook meegenomen. In onderstaande tabel 2.1 volgen deze bevindingen (zie bijlage 4 voor uitgebreide bevindingen).

Tabel 2.1 Toetsing op wettelijke eisen

Wettelijke eisen	Begroting 2006 Woudenberg	Begroting 2007 Woudenberg	Jaarrekening 2006 Woudenberg
<i>BBV art. 9: De paragraaf Onderhoud Kapitaalgoederen bevat tenminste de onderdelen wegen, riolering, water, groen en gebouwen.</i>	Opsomming verplichte onderdelen voldoet niet: het kapitaalgoed Gebouwen ontbreekt ¹⁴ . Toevoeging: Speelvoorzieningen en planmatig brugonderhoud.	Opsomming verplichte onderdelen voldoet niet: Het kapitaalgoed Gebouwen ontbreekt. Toevoeging: Speelvoorzieningen en planmatig brugonderhoud.	Opsomming verplichte onderdelen voldoet niet: Het kapitaalgoed Gebouwen ontbreekt. Toevoeging: Speelvoorzieningen en planmatig brugonderhoud.
<i>BB art. 12: Van de kapitaalgoederen wordt aangegeven: a. het beleidskader b. de uit het beleidskader voortvloeiende financiële consequenties</i>	Beperkt (samenvatting van het) beleidskader (weinig inzicht in ambities en bijbehorende kwaliteitsniveaus. Niet SMART ¹⁵ geformuleerd). Financiële gevolgen zijn per begrotingsprogramma vermeld en niet per kapitaalgoed.	Beperkt (samenvatting van het) beleidskader (weinig inzicht in ambities en bijbehorende kwaliteitsniveaus. Niet SMART geformuleerd). Financiële gevolgen zijn per begrotingsprogramma vermeld en niet per kapitaalgoed.	Beperkt beleidskader. Financiële gevolgen zijn per begrotingsprogramma vermeld en niet per kapitaalgoed.

De kapitaalgoederen Wegen en Groen:

De Rekenkamercommissie heeft gekeken welke kaders de raad via het vaststellen van de begroting (en de paragrafen) heeft gesteld voor de kapitaalgoederen Wegen en Groen (de geselecteerde kapitaalgoederen die wij in dit onderzoek nader onderzoeken). In bijlage 3 is dit beschreven. Daaruit blijkt dat de raad via de paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen geen inhoudelijk beleidskader heeft gesteld voor het onderhoud van de wegen. Terwijl dit volgens het BBV wel noodzakelijk is gezien de ouderdom van het Wegenbeleidsplan. Voor het kapitaalgoed Groen wordt dit in beperkte mate wel gedaan. Daar meldt de gemeente in de paragraaf wel de kern van het beleidskader. Voor beide kapitaalgoederen geldt dat er via de paragraaf geen inzicht is in de financiële consequenties (al dan niet uit het beleidskader voortvloeiend).

2.3 Beleidsniveau: hoe heeft de besluitvorming plaatsgevonden (onderzoeksvraag 1c).

In deze paragraaf beantwoorden wij de onderzoeksvraag (1c): Hoe heeft de besluitvorming plaatsgevonden (rol ambtelijk apparaat, college en raad)?

¹⁴ De paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen vermeldt niets over Gebouwen. Uit het onderzoek blijkt dat de in de paragraaf genoemde Notitie Waarderings- en afschrijvingsbeleid (2000) wel ten dele betrekking heeft op gebouwen (maar ook op andere kapitaalgoederen).

¹⁵ SMART staat voor specifiek, meetbaar, acceptabel, realistisch en tijdgebonden.

Rol raad en college

De raad stelt de budgetten vast via de begrotingsbehandeling (inclusief de paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen). In de interviews komt naar voren dat vier van de vijf respondenten (collegeleden, raadsleden en ambtenaren) niet direct de paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen ziet als mogelijkheid voor de raad om kaders te stellen voor het onderhoud van kapitaalgoederen. Het merendeel van de respondenten geeft aan dat de raad kaders stelt via vaststelling van de beleidsplannen waarin volgens de respondenten ook de kwaliteitsniveaus zijn opgenomen. De Rekenkamercommissie constateert dat de raad voor Groen geen concrete kwaliteitsniveaus heeft vastgelegd in het Beleidsplan Groen¹⁶. In de interviews wordt gesteld dat de raad niet veel (buiten de vaststelling van de beleidsplannen om en anders dan incidenteel bij bezuinigingsvraagstukken bij de begroting) discussieert over de gewenste kwaliteitsniveaus van de kapitaalgoederen of vragen stelt over het onderhoud en beheer van de kapitaalgoederen. Volgens de respondenten ontbreekt daartoe de financiële noodzaak¹⁷ en geeft de kwaliteit van de kapitaalgoederen daar bijna nooit aanleiding toe. Een respondent geeft aan dat er ook maar een aantal beheeronderwerpen zijn waar de raad naar vraagt, zoals: het groen (bijvoorbeeld over plantsoenen of één/twee maal per jaar maaien in het buitengebied), de speeltoestellen en de hondenpoep. Volgens de respondent zijn dit voor inwoners herkenbare zaken en worden raadsleden door inwoners hierop aangesproken.

De beheerplannen zijn onderdeel van de uitvoering en zijn door het college vastgesteld. De beheerplannen passen binnen de budgetten die de raad in de begroting heeft vastgesteld. Bij het vaststellen van de begroting door de raad, stemt de raad indirect in met het voorgestelde beheer van de kapitaalgoederen en autoriseert zij daarmee de uitvoering. De uitvoering van de plannen komt jaarlijks bij het jaarverslag terug (in de verschillende programma's; niet in de paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen, daar staan alleen de werkelijke lasten van de verschillende programma's voor het onderhoud van de kapitaalgoederen vermeld). Het college informeert de raad ook tijdens commissievergaderingen over eventuele afwijkingen.

In de interviews komt verder naar voren dat de organisatie aanneemt dat de informatievoorziening over het onderhoud van de kapitaalgoederen via de begroting en jaarrekening voldoende is, omdat er door de raad niet om meer informatie wordt gevraagd.

Vanuit de interviews met de raadsleden komen daarover twee opvattingen naar voren. De ene opvatting gaat ervan uit de raadsleden te weinig technische kennis van beheerszaken hebben om zich actiever met het beheer van kapitaalgoederen te bemoeien. De raad heeft via de begroting en de beleidsplannen de juiste kaders geformuleerd. Een verder inzicht in de beheerplannen is voor de raad niet noodzakelijk. De kwaliteit van de kapitaalgoederen heeft daartoe in Woudenberg ook nog geen aanleiding gegeven en men heeft vertrouwen in het college en het ambtelijk apparaat. De begroting, de paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen en het jaarverslag bieden voldoende informatie.

De andere opvatting gaat wel uit van een actievere rol door de raad, waarbij de raad via duidelijk geformuleerde kwalitatieve en kwantitatieve doelstellingen kan beoordelen en bepalen wat het gewenste kwaliteitsniveau van het onderhoud is en wat de daarmee samenhangende kosten zijn. Deze opvatting pleit wel voor een verdere invulling van de paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen als kader voor de raad en een uitgebreidere verantwoording via het jaarverslag. Informatie over beheerplannen is niet gewenst. Er is geen aanleiding om dieper in de materie te duiken. Wel is er behoefte aan een overkoepelende nota voor de kapitaalgoederen. Naar de uitgebreidere informatievoorziening is tot op

¹⁶ De rekenkamercommissie heeft voor het kapitaalgoed Wegen niet kunnen vaststellen of concrete kwaliteitsniveaus zijn vastgesteld door de raad (vanwege het ontbreken van het Wegenbeleidsplan in het archief). In het kader van de globale onderzoekopzet is dit voor de andere kapitaalgoederen niet onderzocht.

¹⁷ In de interviews komt naar voren dat in Woudenberg het onderhoud van kapitaalgoederen de laatste 12 jaar niet geleid heeft tot een budgetoverschrijding: er is in deze jaren geen extra budget aan de raad gevraagd. Bij de uitbesteding van het werk, is meer werk voor minder geld geleverd.

heden niet gevraagd omdat er begrip is dat de mogelijkheden van het ambtelijk apparaat beperkt zijn, waardoor prioriteiten elders liggen.

Rol ambtelijk apparaat

De plannen met daarin het beleid voor het onderhoud van de kapitaalgoederen worden door het ambtelijk apparaat of door een extern adviesbureau opgesteld. Het ambtelijk apparaat bereidt de plannen (verder) voor en adviseert hierover het college (de gemeente maakt gebruik van een eigen beheersprogramma/systeem voor het onderhoud van wegen). Het totale onderhoud van kapitaalgoederen ligt bij sectorhoofd grondgebied, m.u.v. de scholen. Scholen vallen onder verantwoordelijkheid van Burgerzaken en het onderhoud is een verantwoordelijkheid van de schooldirecteuren zelf.

2.4 Beheerniveau: vertaling van beleid naar beheer (onderzoeksvraag 2)

In deze paragraaf gaat de Rekenkamercommissie in op de vraag op welke wijze de kaders voor het onderhoud van kapitaalgoederen zijn vertaald naar beheer. Wij beantwoorden deze vraag uitsluitend voor de kapitaalgoederen Wegen en Groen (de geselecteerde kapitaalgoederen die wij in dit onderzoek nader onderzoeken).

2.4.1 De beheerplannen (onderzoeksvraag 2a t/m 2c)

Deze paragraaf geeft weer welke beheerplannen de gemeente Woudenberg voor Wegen en Groen heeft opgesteld, hoe deze zijn opgebouwd en de mate waarin de plannen inzicht geven in de werkzaamheden, kosten en kwaliteitsniveaus. De Rekenkamercommissie beantwoordt daarmee de onderzoeksvragen (2a, 2b en 2c): *Welke beheerplannen zijn opgesteld? Hoe zijn de beheerplannen opgebouwd? (Geven de beheerplannen inzicht in werkzaamheden, kosten en kwaliteitsniveaus?) Op welke manier zijn deze beheerplannen tot stand gekomen? (Aansluiting met vorige plannen, invloed bezuinigingen, competentie opsteller, etc.).*

Beheerplan Wegen

Het door de organisatie gehanteerde plan *Wegbeheer gemeente Woudenberg, Onderhoud verhardingen 2007 t/m 2010*¹⁸ levert een meerjarenplanning voor het onderhoud van wegen. Het onderhoudsplan is gebaseerd op het (geautomatiseerd) wegbeheerprogramma in combinatie met de resultaten van de globale visuele inspecties in 2006. Het plan legt geen relatie met het Wegenbeleidsplan (1995). De Rekenkamercommissie heeft niet kunnen beoordelen of een dergelijke relatie wel aanwezig is, omdat zij tijdens het onderzoek het Wegenbeleidsplan niet heeft ingezien.

Wegbeheerplan gemeente Woudenberg, Onderhoud verhardingen 2007 t/m 2010:

- Het plan geeft een advies over het onderhoud aan de asfalt- en elementenverhardingen voor de jaren 2007 t/m 2010. Het plan gaat ook in op het geadviseerde beleid voor de komende jaren met een advies voor de hierbij benodigde jaarlijkse onderhoudsbudgetten.
- Het plan vermeldt geen doelstellingen voor diverse aspecten zoals bijvoorbeeld veiligheid, bereikbaarheid, berijdbaarheid en milieu (de beleidsthema's duurzaamheid, veiligheid, comfort en aanzien worden wel genoemd, maar niet verder omschreven).

¹⁸ Ook het Meerjaren onderhoudsplan wegen in de gemeente Woudenberg 2003-2006 valt binnen het onderzoeksgebied van de Rekenkamercommissie (2006-2007). De Rekenkamercommissie heeft ervoor gekozen het meest recente plan te onderzoeken.

- Het plan vermeldt wel het uitgangspunt dat de kwaliteit van de asfalt- en elementverhardingen de komende vier jaar binnen de gebruikelijke richtlijnen van de CROW-methodiek¹⁹ blijft'. Niet omschreven staat wat dit kwaliteitsniveau inhoudt. Het beheerplan geeft geen inzicht in de na te streven kwaliteitsniveaus.
- Het beheerplan geeft inzicht in de te verwachten werkzaamheden voor de verschillende wegen (meerjarenplanning 2007-2010).
- Het beheersplan geeft de cijfers van de globale inspectie 2006 per weg.
- Het beheerplan geeft inzicht in de benodigde budgetten voor regulier en klein onderhoud. Het plan laat zien dat de beschikbare budgetten niet toereikend zijn om de kosten te dekken en dat dit zonder aanpassing van de budgetten kan leiden tot kapitaalvernietiging.

De ontwikkeling van het beheerplan

Op basis van een vierjaarlijkse inventarisatie en inspectie van de wegen (volgens CROW-methodiek) wordt het beheerplan Wegen door een extern adviesbureau opgesteld. Daarvoor wordt gebruik gemaakt van een geautomatiseerd systeem.

Beheerplan groen:

Het door de organisatie gehanteerde *Plan van aanpak Uitvoering Groenbeleidsplan Woudenberg (2000)* geeft uitvoering aan het Groenbeleidsplan. Groenonderhoud vindt plaats aan de hand van een bestek en wijzigingen daarop²⁰. Deze documenten tezamen vormen het *Kwaliteitsplan groen* in de organisatie. In de interviews komt naar voren dat er ook omvormingsplannen in de gemeente zijn, om het groen in de wijken om te vormen van zeer gevarieerd naar meer onderhoudsvrij²¹.

Een beheerplan voor Groen is niet aanwezig in de gemeente.

De ontwikkeling van bestek

In 2004 heeft het college besloten te gaan werken met een beeldbestek (vastgelegde kwaliteitsbeelden volgens de CROW-systematiek) om gewenste kwaliteitsniveaus duidelijk vast te leggen en groenaanemers beter aan te kunnen sturen (het groenbeheer wordt voor het grootste deel uitbesteed). De kostenbeheersing door de gemeente vindt plaats via dit bestek. Dit gebeurt effectief en efficiënt.

2.4.2 Vertaling beheerplannen naar de begroting en financiële administratie (onderzoeksvraag 2d)

In deze paragraaf komt de vertaling van de beheerplannen naar de begroting(sprogramma's) en de financiële administratie aan de orde (onderzoeksvraag 2d): *Hoe zijn de beheerplannen vertaald naar de begroting(sprogramma's) en financiële administratie?* De Rekenkamercommissie beantwoordt deze vraag voor de beheerplannen Wegen en Groen.

¹⁹ Beheersystematiek door CROW ontwikkeld, die kwaliteitsniveaus en kosten systematisch met elkaar in verband brengt. Er wordt uitgegaan van eeuwigdurend onderhoud, waarbij alle kosten (incl. beheer en vervangen) zijn meegenomen. CROW is een kennisplatform voor verkeer, vervoer, infrastructuur en openbare ruimte.

²⁰ Bestek 2001-02 (vaststelling college, 20-02-2001) en wijzigingen bestek 2002-02 (vaststelling college: 29-11-2004).

²¹ Vanwege het globale karakter van dit onderzoek heeft de Rekenkamercommissie deze plannen niet ingezien.

Tabel 2.2: Uitgaven in 2006 (in € 1.000)

Categorie	Raming 2006	Werkelijk 2006
Wegen, inclusief kunstwerken	549	592
Groen	503	518

Bron: Financiële begroting 2008 & meerjarenbegroting 2009-2011²²

In de interviews komt naar voren dat beheerplannen met name hun oorsprong vinden in vorige versies, waarbij het beschikbare bedrag in de begroting leidend is en niet het benodigde bedrag dat uit een beheerplan vloeit. Dit blijkt ook uit het document²³ dat de gemeente aan potentiële opdrachtnemers voor het onderhoud van de wegen toestuurt. Daarin wordt de mogelijke opdrachtnemer verzocht aan te geven welke maatregelen en werken uit het onderhoudsprogramma (gebaseerd op het Wegbeheerplan 2007 - 2010) uitgevoerd kunnen worden binnen de beschikbare budgetten. Ter illustratie hiervan:

In het Wegbeheerplan 2007-2010 wordt een beschikbaar budget aangegeven voor het totale verhardingsonderhoud van € 272.000 per jaar. Het totaal benodigde budget bedraagt echter € 295.000 per jaar. Daaruit zou geconcludeerd kunnen worden dat het budget structureel zou moeten worden verhoogd. In de praktijk blijkt dat extra budget niet nodig is geweest. Aannemers hebben bij de aanbesteding binnen het budget geschreven.

De programmabegrotingen 2006 en 2007 bieden de lezer weinig informatie over de financiële lasten van de kapitaalgoederen: in de paragrafen Onderhoud kapitaalgoederen zijn slechts de kosten per programma opgenomen en het programmagedeelte geeft ook geen nadere onderbouwing naar de diverse onderdelen (uitsluitend inzicht in baten en lasten van nieuw en bestaand beleid en resultaatbestemming). De beheersbegroting biedt al een stuk meer informatie, waarbij inzicht is in de financiële lasten van Wegen en Groen, waarbij voor wegen onderscheid is gemaakt tussen groot en klein onderhoud en de onderliggende elementen. De Jaarrekening 2006 verstrekt hetzelfde beperkte inzicht in de financiële lasten als de programmabegrotingen 2006 en 2007. De paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen in de Jaarrekening vermeldt geen stand van zaken wat betreft de uitvoering van het weg- en groenbeheer, deze informatie is wel opgenomen in de programmaverantwoording.

2.4.3 Monitoring beheerplannen (onderzoeksvraag 2e)

In deze paragraaf komt de monitoring van de beheerplannen aan bod. De Rekenkamercommissie beantwoordt daarmee de onderzoeksvraag (2e): *Hoe vindt monitoring van de beheerplannen plaats?*

In het onderzoek is naar voren gekomen dat de monitoring van de beheerplannen ambtelijk en bestuurlijk plaatsvindt. De ambtelijke monitoring vindt plaats via visuele controle en de jaarlijkse inspectie van de wegen (ten behoeve van het geautomatiseerd wegbeheerssysteem dat de onderhoudsplanning genereert). Eens in de vier jaar worden alle wegen door een extern bureau globaal visueel geïnspecteerd om te komen tot een nieuw wegbeheerplan/onderhoudsplan. De opzichter van de gemeente voert de visuele controles uit na oplevering door de aannemer. De opzichter heeft een maandelijks voortgangsoverleg met de aannemer. Het sectorhoofd Grondgebied heeft wekelijks overleg met de wethouder. In die gesprekken komt ook de uitvoering en de stand van zaken aan de orde. Bij budgetoverschrijding wordt de wethouder geïnformeerd. De beleidsmedewerkers groen, wegen en water hebben roulerend één maal per maand thema-overleg met de wethouder waarin zij de stand van zaken en voortgang bespreken.

²² Via het Jaarverslag 2008 is geen inzicht mogelijk in de werkelijke uitgaven voor de verschillende categorieën kapitaalgoederen. Via de financiële begroting 2008 is dit inzicht verkregen.

²³ Onderhoud wegen gemeente Woudenberg, Uitgangspunten & eisen voorbereiding & uitvoering Onderhoudscontract 2007-2010.

De raad kan de uitvoering monitoren op basis van informatie die via het jaarverslag en de commissievergaderingen worden verstrekt. De informatie over de uitvoering in het jaarverslag is beperkt.

Hoofdstuk 3 Samenvatting, conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk presenteert de Rekenkamercommissie de samenvatting en conclusies van het onderzoek aan de hand van de beantwoording van de onderzoeksvragen. Op basis hiervan komt de Rekenkamercommissie tot een aantal aanbevelingen. Dit hoofdstuk sluit af met een benchmark waarin de gemeente Woudenberg wordt vergeleken met de gemeente Zeewolde voor wat betreft de kaderstellende rol door de raad.

3.1 Samenvatting en conclusies

1.a Welke beleidskaders heeft de gemeenteraad voor het onderhoud van kapitaalgoederen opgesteld?		1b. Zijn de beleidskaders concreet gedefinieerd?
Inhoudelijke kaderstelling via vaststelling van beleid	De raad heeft beleid ontwikkeld voor het onderhoud van diverse kapitaalgoederen (nog niet voor Gebouwen en Openbare verlichting). Zes van de negen beleidsplannen zijn niet actueel meer. ----- Er is geen Integraal Beleidsplan Openbare Ruimte waarmee een beleidsmatige aansturing op bestuurs- en managementniveau van de openbare ruimte mogelijk is.	De Rekenkamercommissie heeft uitsluitend voor de nader te onderzoeken kapitaalgoederen Wegen en Groen onderzocht of er beleidskaders concreet zijn gedefinieerd. <i>De raad geeft met het beleidsplan voor Groen richting aan het groenbeheer, maar legt geen concreet kwaliteitsniveau als kader vast. De Rekenkamercommissie heeft niet kunnen vaststellen of het beleidsplan voor Wegen voldoende kaderstellend is²⁴.</i>
Procedurele kaderstelling via de financiële verordening ex. art. 212 Gemeentewet	De raad heeft bepalingen in de financiële verordening opgenomen over kaderstelling en informatievoorziening onderhoud kapitaalgoederen.	De financiële verordening bevat concrete kaders. Bijvoorbeeld: 'Het college moet eens in de vier jaar een nota onderhoud openbare ruimte aanbieden'. In de praktijk worden drie van de vier procedures die de raad in de verordening heeft opgenomen niet uitgevoerd ²⁵ .
Kaderstelling via begroting en paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen	De paragraaf geeft een beperkt (samenvatting van het) beleidskader. Er is weinig inzicht in ambities en bijbehorende gewenste kwaliteitsniveaus voor de kapitaalgoederen. De onderhoudslasten zijn per begrotingsprogramma vermeld (en niet per categorie kapitaalgoed). De paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen is geen zelfstandig leesbare paragraaf ²⁶ waarin een dwarsdoorsnede van de begroting wordt verkregen.	De paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen biedt geen concrete samenvatting van de kaders.

²⁴ Het Wegenbeleidsplan uit 1995 bleek niet beschikbaar te zijn in het archief.

²⁵ Uitsluitend een vier jaarlijkse nota rioleringsplan wordt aangeboden. De vier jaarlijkse nota's onderhoud openbare ruimte en onderhoud gebouwen ontbreken. Ook geeft de paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen geen inzicht in de voortgang van het gepland en achterstallig onderhoud.

²⁶ In een zelfstandig leesbare paragraaf zijn teksten en plannen op hoofdlijnen opgeschreven en te begrijpen zonder daarvoor andere nota's te hoeven raadplegen, terwijl voor details wordt verwezen naar beleidsnota's of voortgangsrapportages die gemakkelijk toegankelijk zijn.

	De paragraaf in de begroting 2007 en de begroting 2008 voldoet niet volledig aan de wettelijke verplichtingen ²⁷ .	
1c. Hoe heeft de besluitvorming plaatsgevonden (rol ambtelijk apparaat, college en raad)?		
Rol ambtelijk apparaat	Gemiddeld.	Opsteller van de beheerplannen of begeleider en toetsers van het door een extern adviesbureau opgesteld beheerplan. Is een belangrijke leverancier van informatie in de monitoring van het beheer.
Rol College	Aanzienlijk.	Onderhoud en beheer (en kaderstelling ervan) vindt plaats door de beheerplannen/bestekken die door het college zijn vastgesteld.
Rol Raad	Beperkt (niet actief).	<p>De raad legt het onderhoud en beheer van kapitaalgoederen in de praktijk bij het college neer.</p> <p>De raad maakt beperkt gebruik van de paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen als mogelijkheid voor kaderstelling.</p> <p>De raad heeft voor de diverse kapitaalgoederen beleidsplannen vastgesteld, maar deze zijn vaak verouderd en de vraag is of zij voldoende concrete kaders stellen (in de vorm van gedefinieerde kwaliteitsniveaus) voor het onderhoud en beheer (zie hierboven: inhoudelijke kaderstelling door beleid). Daarnaast heeft de raad door het ontbreken van een integraal beleidsplan voor de openbare ruimte geen samenhang, structuur en geen lange termijn visie op het beheer van alle kapitaalgoederen ontwikkeld. Een overall kader voor de inrichting van het onderhoud en het beoogde onderhoudsniveau, de normkostensystematiek en meerjarig budgettair beslag is daardoor niet aanwezig.</p> <p>De raad heeft in de financiële verordening vier procedureregels vastgelegd voor de informatievoorziening over het onderhoud van kapitaalgoederen, maar drie procedureregels worden niet nageleefd.</p>

²⁷ Over het kapitaalgoed Gebouwen ontbreekt informatie in de paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen van de gemeente Woudenberg. Dit is niet conform art. 9 van het Besluit Begroting en Verantwoording (BBV).

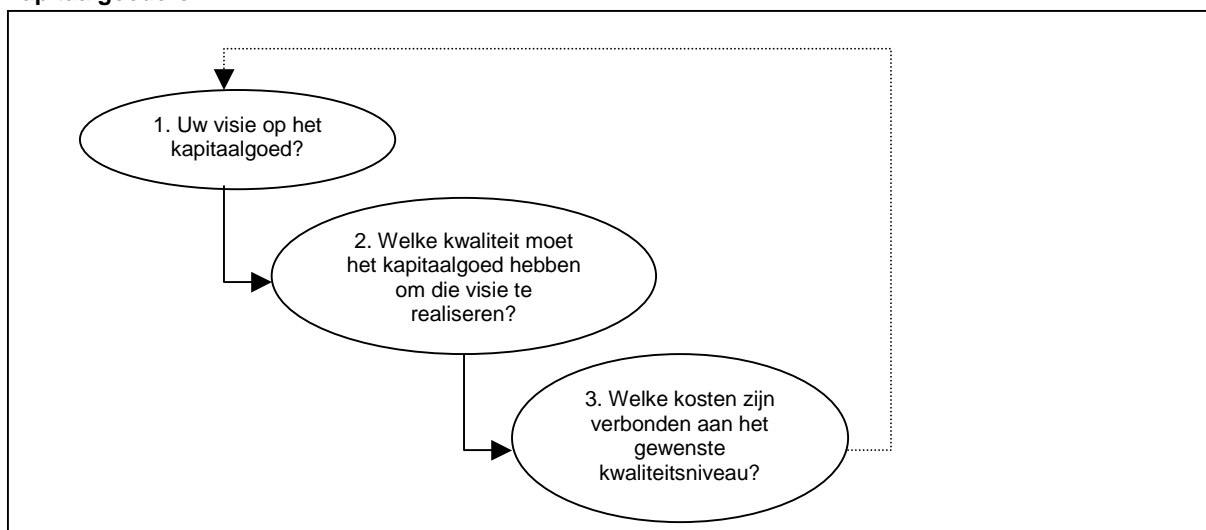
2. Op welke manier zijn de beleidskaders voor kapitaalgoederen vertaald? (Deze vragen zijn uitsluitend beantwoord voor de kapitaalgoederen Wegen en Groen.)				
2a. Welke beheerplannen zijn opgesteld?	2b. Hoe zijn de beheerplannen opgebouwd? Geven de beheerplannen inzicht in werkzaamheden, kosten en kwaliteitsniveaus?	2c. Op welke manier zijn deze beheerplannen tot stand gekomen (aansluiting met vorige plannen, invloed bezuinigingen, competentie opsteller, etc.)?	2d. Hoe zijn de beheerplannen vertaald naar de begroting(sprogramma's) en financiële administratie?	2e. Hoe vindt monitoring van de beheerplannen plaats?
Wegbeheersplan 2007 t/m 2010	Het plan geeft een meerjarenplanning voor de wegwerkzaamheden. Voor inzicht in de kwaliteitsniveaus wordt verwezen naar de CROW-systematiek, maar het niveau wordt verder niet beschreven. Onderhoudskosten zijn inzichtelijk. Onduidelijk is of het Wegbeheersplan invulling geeft aan het strategische Wegenbeleidsplan (1995).	Het beheerplan is opgesteld op basis van een vierjaarlijkse inventarisatie en inspectie van de wegen (volgens CROW). Het plan vindt zijn oorsprong in vorige versies. Een extern adviesbureau heeft het plan geschreven. Dit bureau stelt voor de budgetten voor onderhoud te verhogen.	De beschikbare budgetten zijn in de praktijk leidend (de in het beheerplan voorgestelde verhoging van de budgetten bleek niet noodzakelijk te zijn, omdat aannemers bij de aanbesteding binnen de budgetten hebben ingeschreven). De programmabegroting en de paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen geven geen inzicht in de onderhoudslasten van Wegen (wel via de productenbegroting)	<ul style="list-style-type: none"> - Ambtelijk via jaarlijkse inspectie van alle wegen, visuele inspecties na oplevering door aannemer en maandelijks voortgangsoverleg met aannemer. - Vierjaarlijks globale visuele inspectie door extern adviesbureau tbv opstellen nieuw wegbeheerplan. - Bestuurlijk via wekelijks overleg van wethouder met sectorhoofd Grondgebied (wethouder ontvangt tevens signaal bij budgetoverschrijding), maandelijks thema-oveleg van wethouder met relevante beleidsmedewerkers en via informatievoorziening in raadscommissie.
Er is geen Beheerplan Groen aanwezig. Wel: Plan van aanpak Groenbeleidsplan (2000) /bestekken/omvormingsplannen die uitvoering geven aan het Groenbeleidsplan	Gemeente werkt met beeldbestek (volgens CROW-systematiek) waarin gewenste kwaliteitsniveaus duidelijk (visueel) zijn vastgelegd. Kostenbeheersing loopt via het beeldbestek.	Sinds 2004 is een beeldbestek aanwezig. Hierdoor is een betere sturing op groenaannemer mogelijk.	De programmabegroting en de paragraaf Onderhoud Kapitaalgoederen geven geen inzicht in de onderhoudslasten van Groen (wel via de productenbegroting).	<ul style="list-style-type: none"> - Monitoring (ambtelijk) obv. vastgelegde beelden in het beeldbestek. - bestuurlijk via wekelijks overleg van wethouder met sectorhoofd Grondgebied (wethouder ontvangt tevens signaal bij budgetoverschrijding) en maandelijks thema-oveleg met relevante beleidsmedewerkers.

3.2 Aanbevelingen

De Rekenkamercommissie doet de volgende aanbevelingen voor het onderhoud en beheer van de kapitaalgoederen aan de gemeenteraad:

1. Vanuit het besef dat kapitaalgoederen bij inwoners een grote rol spelen in de kwaliteitsbeleving van de woonomgeving, een continu groot budgettair beslag op de begroting leggen en een enorme bijdrage leveren aan het realiseren van de gemeentelijke doelstellingen: denk na over uw eigen rol (van de raad) met betrekking tot het stellen van kaders voor het onderhoud van kapitaalgoederen. Wilt u een actieve raad zijn die concrete kaders stelt voor het onderhoud en beheer van de kapitaalgoederen (zoals u dit in het verleden in de financiële verordening heeft vastgelegd)? Of bent u een raad die het onderhoud en beheer van de kapitaalgoederen grotendeels aan het college overlaat zonder concrete kaders te stellen? Wanneer u niet kiest voor de eerder gekozen actieve rol van de raad, schrap dan de door de raad gestelde procedureregels in artikel 17 van de financiële verordening. Bij een actieve raad passen de hierna volgende aanbevelingen.
2. Verzoek het college om naleving van de gestelde procedure regels in artikel 17 van de financiële verordening (incl. integrale nota openbare ruimte).
3. Actualiseer regelmatig de beleidsplannen voor het onderhoud en beheer van de verschillende kapitaalgoederen. Leg in deze beleidsplannen de inhoudelijke visie van de raad op het kapitaalgoed vast (de basis: ambitieniveau, bijbehorend kwaliteitsniveau en bijbehorende kosten) en stel daarmee een concreet kader voor het onderhoud van het kapitaalgoed. Verzoek het college een duidelijke koppeling te leggen tussen het beleidsplan dat de raad voor een kapitaalgoed vaststelt en het beheerplan/de bestekken die sturing geeft/geven aan het beheer en de uitvoering. Monitor hierop.

Figuur 3.1: Kernvragen voor de raad bij kaderstelling voor het onderhoud en beheer van kapitaalgoederen

4. Ontwikkel samen met het college de paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen tot een zelfstandige leesbare paragraaf. In een dergelijke paragraaf zijn teksten en plannen op hoofdlijnen begrijpelijk beschreven (ambitieniveau, bijbehorend kwaliteitsniveau en kosten) zonder daarvoor andere nota's te hoeven raadplegen, terwijl voor details wordt verwezen naar beleidsnota's of voortgangsrapportages die gemakkelijk toegankelijk zijn. Verzoek het college om in de paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen een dwarsdoorsnede van de begroting te geven zodat de paragraaf inzicht geeft in

de mate waarin iedere categorie kapitaalgoed (wegen, groen, gebouwen e.d.) financieel voldoende bijdraagt en van voldoende kwaliteit is om de gemeentelijke doelen op een beleidsterrein/-programma te realiseren en of daar niet te hoge kosten mee gemoeid zijn. Daarbij is het zinvol om in de paragraaf tevens een beschrijving te geven van de (mogelijke) risico's die de gemeente loopt (bijvoorbeeld door achterstallig onderhoud, nieuwe bouwtechnieken), alsmede de dekking van groot onderhoud in meerjarenperspectief. Om tenslotte volledig aan het BBV (art. 9) te voldoen moet de paragraaf ook informatie bevatten over het kapitaalgoed Gebouwen.

3.3 Benchmark

Gelijktijdig aan dit onderzoek heeft de Rekenkamercommissie eenzelfde onderzoek uitgevoerd in de gemeente Zeewolde. Hierdoor is het mogelijk de onderzoeksbevindingen over de kaderstelling door de raad in beide gemeenten met elkaar te vergelijken. In onderstaande tabel 3.1 is de vergelijking tussen de twee gemeenten opgenomen.

Tabel 3.1 Vergelijking kaderstelling door de raad voor onderhoud van kapitaalgoederen

	Woudenberg <i>Wegen en Groen</i>	Zeewolde: <i>Wegen en Speelplaatsen/-toestellen</i>
Inhoudelijke kaderstelling via vaststelling beleid	De raad heeft voor diverse kapitaalgoederen beleidsplannen vastgesteld (deze zijn wel vaak verouderd). Voor Gebouwen en Openbare verlichting is geen beleidsplan vastgesteld. Er is geen Integraal Beleidsplan Openbare Ruimte aanwezig.	De raad heeft diverse beleidsplannen vastgesteld, onduidelijk is echter welke beleidsplannen als kader dienen voor het onderhoud van kapitaalgoederen. Er is geen Integraal Beleidsplan Openbare Ruimte aanwezig.
	Met het beleidsplan voor Groen geeft de raad richting aan het groenbeheer, maar legt het geen gewenst kwaliteitsniveau als kader vast.	De raad heeft beleidskaders gesteld voor Verkeer en Vervoer. Onduidelijk is welke beleidskaders van toepassing zijn op het onderhoud van Wegen. De raad heeft geen beleidskaders gesteld voor Speelplaatsen.
Procedurele kaderstelling via de financiële verordening ex. art. 212 Gemeentewet	Er zijn bepalingen in de financiële verordening opgenomen over kaderstelling en informatievoorziening onderhoud kapitaalgoederen.	Er zijn geen bepalingen in de financiële verordening opgenomen over kaderstelling en informatievoorziening onderhoud kapitaalgoederen.
Kaderstelling via begroting en paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen	De Paragraaf geeft een beperkt beleidskader. Er is geen inzicht in kwaliteitsniveaus en financiële consequenties per categorie kapitaalgoederen (financiële consequenties zijn wel inzichtelijk per begrotingsprogramma). Er wordt geen dwarsdoorsnede van de begroting verkregen per categorie kapitaalgoed.	De Paragraaf geeft een (zeer) beperkt beleidskader. Er is geen inzicht in kwaliteitsniveaus en financiële consequenties. Er wordt geen dwarsdoorsnede van de begroting verkregen per categorie kapitaalgoed.

	De paragraaf in de begrotingen 2006 en 2007 voldoet niet volledig aan de wettelijke verplichtingen ²⁸ .	De paragraaf in de begroting 2007 voldoet niet volledig aan de wettelijke verplichtingen ²⁹ .
<i>Rol Raad bij kaderstelling voor onderhoud kapitaalgoederen</i>	Beperkt	Zeer beperkt
	De raad stelt financiële kaders via vaststelling van de begroting.	De raad stelt financiële kaders via vaststelling van de begroting.
	De raad maakt beperkt gebruik van de paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen als mogelijkheid voor kaderstelling.	De raad maakt beperkt tot nagenoeg geen gebruik van de paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen als mogelijkheid voor kaderstelling.
	De raad stelt beleidskaders via vaststelling van beleidsplannen van de diverse kapitaalgoederen. Deze plannen zijn echter verouderd en de vraag is of de plannen voldoende concrete kaders bevatten.	De raad heeft diverse beleidsplannen vastgesteld, onduidelijk is echter welke beleidsplannen als kader dienen voor het onderhoud van kapitaalgoederen. De raad voert geen structurele discussie over gewenste kwaliteitsniveaus van de kapitaalgoederen en bijbehorende kosten middels vastlegging hiervan in beleidsplannen.
	In de praktijk geeft de gemeente nagenoeg geen uitvoering aan de bepalingen die de raad over kapitaalgoederen in de financiële verordening heeft opgenomen. De raad vraagt hier ook niet om.	Kaderstelling in de praktijk vindt plaats door beheerplannen die door het college zijn vastgesteld en niet door de raad.

Samenvattend kunnen wij stellen dat de raad van de gemeente Woudenberg in vergelijking tot de raad in de gemeente Zeewolde actiever is in de kaderstelling voor het onderhoud van kapitaalgoederen. Dit komt met name doordat deze raad beleidsplannen (ook al zijn deze verouderd) heeft vastgesteld voor het onderhoud en beheer van een merendeel van de kapitaalgoederen (en in de paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen wordt naar deze plannen verwezen). Beide gemeenten kunnen meer invulling geven aan de paragraaf Onderhoud Kapitaalgoederen in de begroting.

²⁸ Over het kapitaalgoed Gebouwen ontbreekt informatie in de paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen van de gemeente Woudenberg.

²⁹ Het kapitaalgoed Water is niet volledig in de paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen van de gemeente Zeewolde. Het baggerplan dekt dit onderdeel niet volledig af.

Bestuurlijke reactie college van burgemeester en wethouders

De Rekenkamercommissie heeft het rapport aan het college van burgemeester en wethouders verzonden met het verzoek daarop te reageren. Het college van burgemeester en wethouders van de gemeente Woudenberg heeft als volgt gereageerd:

Geachte leden,

Wij hebben kennis genomen van uw bovenvermeld schrijven en ons ten aanzien van de door u gevraagde bestuurlijke reactie met name gericht op de "Aanbevelingen".

Wij onderkennen, dat er actualisering van beheerplannen dient plaats te vinden. Met de actualisering van beheerplannen kan ook beter voldaan worden aan (voorbereiding van) kaderstelling door de gemeenteraad. Het is echter aan de gemeenteraad hoe zij daar praktisch mee wil omgaan.

Bij ons is ook de wil aanwezig om de paragraaf "Onderhoud kapitaalgoederen" tot een meer zelfstandige leesbare paragraaf te maken. Uiteraard is hier de rol van de gemeenteraad mede bepalend.

Regels zijn er om uit te voeren, anders moeten die niet gesteld worden. Van ons mag dan ook verwacht worden, dat wij de intentie hebben om op een correctie wijze uitvoering te geven aan het gestelde in artikel 17 van de financiële verordening (inclusief integrale nota openbare ruimte).

Uit het vorenstaande mag u afleiden, dat wij goede actuele plannen voorstaan, waarbij het samenspel tussen gemeenteraad en college op een correcte wijze kan verlopen met inachtneming van ieders verantwoordelijkheden.

Wij hebben er evenwel behoefte aan u deelgenoot te maken van een niet te vermijden probleem als de herindeling van Woudenberg met Renswoude en Scherpenzeel doorgaat. Er zal dan vanaf medio 2009 op weg naar een herindeling per 1 januari 2011 in een projectstructuur gewerkt dienen te worden aan alle voorbereidende activiteiten om per 1 januari 2011 die heringedeelde gemeente bestuurlijk en organisatorisch op orde te hebben.

Dat betekent, dat in de komende jaren afwegingen gemaakt dienen te worden wat wel, minder of niet aangepakt gaat worden. Wij denken, dat de energie alsdan beter ingezet kan worden in een goede voorbereiding van beheerplannen voor de nieuwe heringedeelde gemeente. Wij hopen, dat u begrip heeft voor de genuanceerde aanpak van onze te verrichten activiteiten.

Hoogachtend,
Burgemeester en wethouders van Woudenberg

S.M.T. van der Marck
Loco-secretaris

J. Ravenstein-van Eindhoven
Loco-burgemeester

Nawoord Rekenkamercommissie

De Rekenkamercommissie bedankt het college van burgemeester en wethouders voor de bestuurlijke reactie. De Rekenkamercommissie neemt er kennis van dat het college de conclusies en aanbevelingen van het rapport overneemt. Het is nu aan de gemeenteraad om zich uit te spreken over de aanbevelingen van de Rekenkamercommissie en de uitvoering daarvan in de organisatie, waarbij met name de gewenste prioritering in de tijd aandacht verdient.

Tot slot merkt de Rekenkamercommissie op dat zij het voornemen heeft na enige tijd te onderzoeken in hoeverre de gemeente de aanbevelingen werkelijk in de praktijk heeft gebracht en welke uitwerking zij hebben gekregen. De Rekenkamercommissie wil daarmee ook de effectiviteit van haar eigen aanbevelingen onderzoeken.

BIJLAGEN

BIJLAGE 1 Beleid Onderhoud kapitaalgoederen 2006-2007

Het beleid van Woudenberg voor het Onderhoud Kapitaalgoederen is opgenomen in de nota's:

- Notitie Waarderings- en afschrijvingsbeleid (2000)
- Wegenbeleidsplan (1995) t.b.v. wegen in het buitengebied
- Meerjaren onderhoudsplan wegen in de gemeente Woudenberg 2003-2006 (door college vastgesteld)
- Bermenplan (2001)
- Planmatig brugonderhoud (2000)
- Gemeentelijk rioleringsplan GRP (2003)
- Waterplan Woudenberg (2003)
- Groenbeleidsplan (1998)
- Speelruimtebeleidsplan (1998)

(Bron: Paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen, Beleidsbegrotingen 2006 en 2007)

Kapitaalgoed	Beheer/Beleidsplan	Planperiode	Status
<i>Gebouwen</i>	-		
<i>Wegen (& bermen en kunstwerken)</i>	Wegenbeleidsplan (1995) t.b.v. wegen in het buitengebied		
	Meerjaren onderhoudsplan wegen in de gemeente Woudenberg 2003-2006	2003-2006	Vaststelling College
	Bermenplan (2001)		Vaststelling Raad: 21-06-2001
	Planmatig brugonderhoud (2000)		Vaststelling Raad: 02-11-2000
<i>Riolering</i>	GRP(1998/2003)	2003-2006	Vaststelling raad: 18-12-2003
<i>Water</i>	Waterplan Woudenberg (2003)	2003-2006	Vaststelling raad: 18-12-2003
<i>Groen</i>	Groenbeleidsplan (1998)	1998-2008	Vaststelling Raad: 24-09-1998
<i>Speelplaatsen/-toestellen</i>	Speelruimtebeleidsplan (1998)		Vaststelling Raad: 25-03-1999
<i>Overall</i> ³⁰	Notitie Waarderings- en afschrijvingsbeleid (2000)		Vaststelling Raad: 21-12-2000

³⁰ Dit plan heeft betrekking op alle kapitaalgoederen.

Bijlage 2 Verordening Ex artikel 212 Gemeentewet

ART 17; VERORDENING EX artikel 212 Gemeentewet; Gemeente Woudenberg

Artikel 17. Onderhoud kapitaalgoederen

1. Het college biedt tenminste eens in de vier jaar een nota onderhoud openbare ruimte aan. De nota geeft het kader weer voor de inrichting van het onderhoud en het beoogde onderhoudsniveau voor het openbaar groen, water, wegen, kunstwerken en straatmeubilair en eveneens de normkostensystematiek en het meerjarig budgettair beslag. De raad stelt de nota vast binnen 3 maanden nadat de nota is aangeboden.
2. Het college biedt ten minste eens in de vier jaar een nota rioleringsplan aan. De nota geeft het kader weer voor de inrichting van het onderhoud, het beoogde onderhoudsniveau en de uitbreiding van de riolering alsmede de kwaliteit van het milieu en eveneens de normkostensystematiek en het meerjarig budgettair beslag. De raad stelt de nota vast binnen 3 maanden nadat de nota is aangeboden.
3. Het college biedt tenminste eens in de vier jaar een nota onderhoud gebouwen aan ter behandeling en vaststelling door de raad. De nota bevat de voorstellen voor het te plegen onderhoud en de bijbehorende kosten aan de gemeentelijke gebouwen en eveneens de normkostensystematiek en het meerjarig budgettair beslag. De raad stelt de nota binnen 3 maanden vast.
4. Bij de begroting en de jaarstukken doet het college in de paragraaf onderhoud kapitaalgoederen verslag over de voortgang van het geplande onderhoud en het eventuele achterstallig onderhoud aan openbaar groen, water, wegen, kunstwerken, straatmeubilair, riolering, gebouwen.

Bron: VERORDENING EX artikel 212 Gemeentewet; Gemeente Woudenberg

Bijlage 3 Kaders voor Wegen en Groen

De beschikbare kaders voor Wegen en Groen in Woudenberg zijn:

*Karakteristieken Wegen*³¹

Tabel 1. Kengetallen Wegen

	2006
Weglengte in km	71
Wegen binnen bebouwde kom	31
Wegen buiten bebouwde kom	40
Totale verhardingsoppervlak	157 wegen 293 wegvakken 931 wegvakonderdelen

(Bron: Wegbeheer gemeente Woudenberg Onderhoud verhardingen 2007 t/m 2010)

³¹ Voor Groen zijn geen relevante kengetallen tijdens het onderzoek gevonden.

Kaders

De gemeente Woudenberg hanteert de volgende vastgestelde kaders voor Wegen en Groen.

Kaders voor het onderhoud van Wegen in Woudenberg													
<i>Financiële verordening ex art. 212 Gemeentewet</i>	<p>De raad heeft de volgende (procedurele) kaderstelling voor wegen vastgelegd: Via de vier jaarlijkse nota onderhoud openbare ruimte: een kader voor de inrichting van het onderhoud en het beoogde onderhoudsniveau van o.a. wegen. Via de begroting en de jaarstukken doet het college in de paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen verslag over de voortgang van het geplande onderhoud en het eventuele achterstallig onderhoud aan o.a. wegen.</p> <p><u>De Praktijk:</u> De gemeente voldoet niet aan de gestelde regels in de financiële verordening: De raad heeft geen nota onderhoud openbare ruimte aangeboden. De paragraaf vermeldt geen voortgang over het geplande onderhoud van wegen.</p>												
<i>Begroting</i>	<p>In de paragrafen Onderhoud kapitaalgoederen 2006 en 2007 is het kapitaalgoed Wegen opgenomen (conform BBV). De paragrafen verwijzen naar een aantal relevante nota's die o.a. het beleidskader vormen voor Wegen, maar een directe relatie tussen plannen en het kapitaalgoed Wegen wordt in de paragraaf niet gelegd. De paragrafen geven geen inzicht in (een samenvatting van) het beleidskader zelf (niet conform BBV). In de paragrafen zijn de financiële consequenties niet per kapitaalgoed vermeldt, maar per begrotingsprogramma (niet conform BBV). De financiële lasten van het kapitaalgoed Wegen zullen opgenomen zijn in de lasten van het programma Verkeer en Vervoer, maar zijn als zodanig niet herkenbaar. De paragrafen bieden geen dwarsdoorsnede van de programmabegroting voor Wegen.</p> <p>Via het vaststellen en het ter beschikking stellen van de budgetten in de begrotingen 2006 en 2007 heeft de raad de financiële kaders voor het onderhoud van wegen vastgelegd (zie onderstaande tabel).</p> <p>Tabel 2. Financieel overzicht (x € 1.000)</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>Begroting</th> <th>2006</th> <th>2007</th> <th>2008</th> <th>2009</th> <th>2010</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Wegen (saldo)</td> <td>549,5</td> <td>538,9</td> <td>544</td> <td>545,8</td> <td>543,7</td> </tr> </tbody> </table> <p>(Bron: Financiële begroting 2007 & meerjarenbegroting 2008-2010)</p> <p>De begroting geeft als doelstelling voor het programma Verkeer en vervoer het 'verbeteren van de verkeersveiligheid' aan. De begroting 2006 definieert in het programma 'Verkeer en Vervoer' een kwaliteitsniveau voor wegen: 'het kwaliteitsniveau dient zo te zijn dat de veiligheid op de wegen verzekerd is'.</p>	Begroting	2006	2007	2008	2009	2010	Wegen (saldo)	549,5	538,9	544	545,8	543,7
Begroting	2006	2007	2008	2009	2010								
Wegen (saldo)	549,5	538,9	544	545,8	543,7								
<i>Vastgestelde beleidskaders (bron begroting 2006/2007)</i>	<p>In de begrotingen 2006 en 2007 en de bijbehorende paragrafen zijn een aantal beleidskaders genoemd die als kader dienen voor de uitvoering van het beleid (zie Bijlage 2) In de paragraaf is niet vermeld welke kaders van toepassing zijn op het kapitaalgoed 'wegen' en door wie (college/raad) het kader is vastgesteld.</p> <p>Volgens de beleidsbegroting 2006 is het onderhoud van de wegen vastgelegd in het Wegenbeleidsplan (1995, onbekend is of dit plan door college/raad is vastgesteld) en het daaruit volgende 'Meerjarenprogramma onderhoud wegen in de gemeente Woudenberg 2003-2006'. De begroting 2007 vermeldt in het programma 'Verkeer en Vervoer' het opstellen van een meerjarig onderhoudscontract wegen 2007 t/m 2010 waarop het onderhoud van wegen uitbesteed kan worden.</p>												
<i>Beheerplan</i>	<p>Meerjarenonderhoudsplan wegen in de gemeente Woudenberg 2003-2006 & Wegbeheer gemeente Woudenberg Onderhoud Verhardingen 2007 t/m 2010.</p> <p>Deze plannen zijn door het college vastgesteld. Dit bevestigt het beeld uit de interviews dat de beheerplannen (= uitvoering) als zaak van het college wordt gezien en niet van de raad. Het beheerplan 2007 t/m 2010 vermeldt geen doelstellingen en richtlijnen.</p>												

Onderhoudsniveau	Gedefinieerd volgens de CROW-systematiek ³² . Dit onderhoudsniveau is niet omschreven in het Wegbeheerplan. Wel vermeldt de begroting 2006 een kwaliteitsniveau voor wegen: 'het kwaliteitsniveau dient zo te zijn dat de veiligheid op de wegen verzekerd is'. De raad heeft geen concreter kwaliteitsniveau gedefinieerd.												
Overige	Relevante wet- en regelgeving voor wegen.												
Kaders voor het onderhoud van Groen in Woudenberg													
Financiële verordening ex art. 212 Gemeentewet	De raad heeft de volgende (procedurele) kaderstelling voor Groen vastgelegd: Via de vier jaarlijkse nota onderhoud openbare ruimte: een kader voor de inrichting van het onderhoud en het beoogde onderhoudsniveau van o.a. groen. Via de begroting en de jaarstukken doet het college in de paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen verslag over de voortgang van het geplande onderhoud en het eventuele achterstallig onderhoud aan o.a. groen. <u>De Praktijk:</u> De gemeente voldoet niet aan de gestelde regels in de financiële verordening: De raad heeft geen nota onderhoud openbare ruimte aangeboden. De paragraaf vermeldt geen voortgang over het geplande onderhoud van Groen.												
Begroting	<p>In de paragrafen Onderhoud Kapitaalgoederen 2006 en 2007 is het kapitaalgoed Groen opgenomen (conform BBV). De paragrafen verwijzen naar het Groenbeleidsplan (1998) als beleidskader voor Groen. De paragrafen geeft inzicht in (een samenvatting van) het beleidskader zelf (conform BBV): 'hoe het Woudenbergse groen in 10 jaar kan worden omgevormd naar groen dat minder intensief onderhoud vergt, terwijl ons dorp toch een verzorgde aanblik heeft'. In de paragrafen zijn de financiële consequenties niet per kapitaalgoed vermeldt, maar per begrotingsprogramma (niet conform BBV). De financiële lasten van het kapitaalgoed Groen zullen opgenomen zijn in de lasten van het programma 'Volksgezondheid en milieu', maar zijn als zodanig niet herkenbaar. De paragraaf biedt daarmee een beperkte dwarsdoorsnede van de programmabegroting voor Groen.</p> <p>Via het vaststellen en het ter beschikking stellen van de budgetten in de begrotingen 2006 en 2007 heeft de raad de volgende financiële kaders vastgelegd voor het onderhoud van Groen.</p> <p>Tabel 3. Financieel overzicht (x € 1.000)</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>Begroting</th> <th>2006</th> <th>2007</th> <th>2008</th> <th>2009</th> <th>2010</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Groen</td> <td>503</td> <td>514,2</td> <td>524,3</td> <td>533,8</td> <td>543,7</td> </tr> </tbody> </table> <p>(Bron: Financiële begroting 2007 & meerjarenbegroting 2008-2010)</p> <p>De begroting 2007 verwijst naar 'kwalitatief hoogwaardig groen' en een aantal richtlijnen voor de inrichting en beheer van de groenvoorziening (duurzaamheid, functionaliteit, herkenbaarheid, zichtbaarheid).</p>	Begroting	2006	2007	2008	2009	2010	Groen	503	514,2	524,3	533,8	543,7
Begroting	2006	2007	2008	2009	2010								
Groen	503	514,2	524,3	533,8	543,7								
Vastgestelde kaders	Groenbeleidsplan (1998): levert een visie op het groen in Woudenberg en geeft richtlijnen voor het beheer van openbaar groen. In het groenbeleidsplan worden doelstellingen geformuleerd (kwalitatief omschreven) en richtlijnen voor de inrichting en beheer van het groen om deze doelstellingen te realiseren. Het plan geeft geen inzicht in na te streven kwaliteitsniveaus. Het plan geeft wel een meerjaren inzicht in de beheerskosten van de gemeente (1998 t/m 2008). In het Groenbeleidsplan staat dat een groenbeheerplan en een groenwerkplan opgesteld moet worden zodat het voorgestelde beleid wordt uitgevoerd.												
Beheerplan	Uitvoering van het groenbeleidsplan vindt plaats a.h.v. Plan van aanpak uitvoering groenbeleidsplan Woudenberg (vaststelling college 2000), bestek 2001-02 (vaststelling college 2001), wijzigingen bestek 2002-02 (vaststelling college 2004). Het actuele groenonderhoud vindt plaats a.h.v. wijzigingen bestek 2002-02 ³³ . In 2004 heeft het college besloten te gaan werken met een beeldbestek (vastgelegde kwaliteitsbeelden) om gewenste kwaliteitsniveaus duidelijk vast te leggen en groenaanemers beter aan te kunnen sturen.												

³² Beheersystematiek door CROW ontwikkeld, die kwaliteitsniveaus en kosten systematisch met elkaar in verband brengt. Er wordt uitgegaan van eeuwigdurend onderhoud, waarbij alle kosten (incl. beheer en vervangen) zijn meegenomen. CROW is een kennisplatform voor verkeer, vervoer, infrastructuur en openbare ruimte.

³³ Alleen dit laatste document heeft de Rekenkamercommissie ingezien.

	Deze plannen/bestekken zijn door het college vastgesteld. Dit bevestigt het beeld uit de interviews dat de beheerplannen (= uitvoering) als zaak van het college wordt gezien en niet van de raad.
<i>Onderhoudsniveau</i>	In de begroting 2007 zijn begrippen als 'kwalitatief hoogwaardig groen' genoemd. Deze zijn door de raad bij vaststelling van de begroting vastgesteld. In het beeldbestek (vastgesteld door college) zijn gewenste kwaliteitsniveaus vastgelegd.
<i>Overige</i>	Relevante wet- en regelgeving voor milieubeheer.

Bijlage 4: Toets paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen

	Begroting 2006	Begroting 2007	Beleidsplannen
<i>ALGEMENE TOETSPUNTEN</i>			
1 Is er in de begroting een paragraaf onderhoud kapitaalgoederen opgenomen die voldoet aan de wettelijke vereisten?	Deels. Opsomming verplichte onderdelen voldoet niet: Gebouwen ontbreekt. Toevoeging: Speelvoorzieningen.	Deels. Opsomming verplichte onderdelen voldoet niet: Gebouwen ontbreekt. Toevoeging: Speelvoorzieningen.	
2 Indien de paragraaf onderhoud kapitaalgoederen niet aan de wettelijke vereisten voldoet, is er dan een nota onderhoud kapitaalgoederen waarin aandacht is besteed aan die wettelijke vereisten?	Er is geen nota waarin alle kapitaalgoederen zijn opgenomen. Er wordt een overzicht gegeven van diverse nota's voor het onderhoud van kapitaalgoederen.	Er is geen nota waarin alle kapitaalgoederen zijn opgenomen. Er wordt een overzicht gegeven van diverse nota's voor het onderhoud van kapitaalgoederen.	
3 Is in de paragraaf onderhoud kapitaalgoederen aandacht besteed aan:			
a wegen?	Ja, kort (verwezen naar bermenplan. Verder vermelding van 'Wegenbeleidsplan 1995 tbv wegen in het buitengebied en Meerjaren onderhoudsplan wegen in de gemeente Woudenberg 2003-2006)	Ja, kort (verwezen naar bermenplan. Verder vermelding van 'Wegenbeleidsplan 1995 tbv wegen in het buitengebied en Meerjaren onderhoudsplan wegen in de gemeente Woudenberg 2003-2006)	
b riolering?	Ja, kort (verwezen naar rioleringsnota)	Ja, kort (verwezen naar rioleringsnota)	
c water?	ja, uitsluitend vermelding van nota:Waterplan Woudenberg 2003	ja, uitsluitend vermelding van nota:Waterplan Woudenberg 2004	
d groen?	Ja, kort (verwezen naar groenbeleidsplan 1998)	Ja, kort (verwezen naar groenbeleidsplan 1998)	
e gebouwen?	nee	nee	
f andere kapitaalgoederen, zo ja welke?	Speelvoorzieningen, en vermelding van nota 'Planmatig Brugonderhoud',	Speelvoorzieningen, en vermelding van nota 'Planmatig Brugonderhoud',	

SPECIFIEKE TOETSPUNTEN			
4 Is in de paragraaf onderhoud kapitaalgoederen het ambitieniveau aangegeven voor:			
a wegen?	Nee (verwijzen naar bermplan: bermen verstevigen, 'natuurlijk uiterlijk')	Nee (verwijzen naar bermplan: bermen verstevigen, natuurlijk uiterlijk)	
b riolering?	Nee (verwijzing naar Gemeentelijke Rioleringsplan)	Nee (verwijzing naar Gemeentelijke Rioleringsplan)	
c water?	Nee	Nee	
d groen?	Bepikt (verwijzing naar Groenbeleidsplan en opmerking 'groen dat minder intensief onderhoud vergt, terwijl ons dorp toch een verzorgde aanblik heeft')	Bepikt (verwijzing naar Groenbeleidsplan en opmerking 'groen dat minder intensief onderhoud vergt, terwijl ons dorp toch een verzorgde aanblik heeft')	
e gebouwen?	Nee	Nee	
f andere kapitaalgoederen?	Speelvoor-zieningen: beperkt ('kindvriendelijke aanleg', voldoende informele speelvoorzieningen voor de jeugd')	Speelvoorzieningen: beperkt ('voldoende informele speelvoorzieningen voor de jeugd')	
5 Is in de nota het ambitieniveau aangegeven voor:			
a wegen?			De Rekenkamercommissie heeft geen nota kunnen inzien met daarin een door de raad vastgelegd ambitieniveau. In de plannen van het college: Onderhoud wegen gemeente Woudenberg 2007 - 2010: uitgangspunten en eisen en voorbereiding en uitvoering Onderhoudscontract: Geen ambitieniveau. Taakstellend budget. Rapport wegbeheer gemeente Woudenberg. Onderhoud verhandingen 2007-2010: gebaseerd op toepassing CROW methode voor wegbeheer. Geautomatiseerd wegbeheerprogramma.
d groen?			Groenbeleidsplan: Ambities zijn uitgewerkt in visie, doelstellingen en richtlijnen. Ook uitwerking in de vorm van beplantingseindbeelden.

<p>6 Is in de paragraaf onderhoud kapitaalgoederen het bij het ambitieniveau behorende kwaliteitsniveau aangegeven voor:</p>			
<p>a wegen?</p>	<p>Nee (verwijzing naar bermenplan)</p>	<p>Nee (verwijzing naar bermenplan)</p>	
<p>b riolering?</p>	<p>Nee (verwijzing naar Gemeentelijke Rioleringsplan)</p>	<p>Nee (verwijzing naar Gemeentelijke Rioleringsplan)</p>	
<p>c water?</p>	<p>Nee</p>	<p>Nee</p>	
<p>d groen?</p>	<p>Beperkt (verwijzing naar Groenbeleidsplan en opmerking 'groen dat minder intensief onderhoud vergt, terwijl ons dorp toch een verzorgde aanblik heeft')</p>	<p>Beperkt (verwijzing naar Groenbeleidsplan en opmerking 'groen dat minder intensief onderhoud vergt, terwijl ons dorp toch een verzorgde aanblik heeft')</p>	
<p>e gebouwen?</p>	<p>Nee</p>	<p>Nee</p>	
<p>f andere kapitaalgoederen?</p>	<p>Speelvoorzieningen: nee</p>	<p>Speelvoorzieningen: nee</p>	
<p>7 Is in de nota van het kapitaalgoed het bij het ambitieniveau behorende kwaliteitsniveau aangegeven voor:</p>			
<p>a wegen?</p>			<p>Plan van het college: Rapport wegbeheer gemeente Woudenberg. Onderhoud verhardingen 2007-2010: gebaseerd op toepassing CROW methode voor wegbeheer. Geautomatiseerd wegbeheerprogramma. Actualiseren van de kwalitatieve toestand van de wegverhardingen geschiedt door het uitvoeren van een globale visuele inspectie. (p.4), 'Jaarlijks wordt het wegennet kwalitatief beoordeeld en zo voregtijdig ingespeeld op de te verwachten schadeontwikkeling'(p.5): toets aan de richtlijn, bepalen planjaar, bepalen maatregelgroep, bepalen kosten etc. p.6</p>

			Groenbeleidsplan: Vermelding van kwaliteitseisen: samenhang, duurzaamheid, functionaliteit en karakteristiek. Deze staan kwalitatief omschreven. Geen sprake van niveaus (p. 17/18). Op p.30 nog vermelding van doelstellingen, zoals 'streven naar optimaal functioneren van het groen, behouden /ontwikkelen van karakteristieke structuren', afbouw gebruik chemische bestrijdingsmiddelen'.
d groen?			
8 Blijkt uit de paragraaf onderhoud kapitaalgoederen (of de nota) of de uit het ambitie-/ kwaliteitsniveau voortvloeiende beheerplannen aanwezig zijn voor:			
a wegen?	ja, wegbeheerplan 2003-2006 (maar niet als beheerplan benoemd).	ja, wegbeheerplan 2003-2006 (maar niet als beheerplan benoemd).	
d groen?	Nee, blijkt niet uit paragraaf of Beleidsplan.	Nee, blijkt niet uit paragraaf of Beleidsplan.	GroenBeleidsplan noemt noodzaak tot ontwikkelen beheerplan. Het beleidsplan bevat zelf een meerjaren kostenoverzicht.
9 Blijkt uit de paragraaf onderhoud kapitaalgoederen (of de nota) of de uit het ambitie-/ kwaliteitsniveau voortvloeiende beheerplannen ook actueel zijn (onder actueel verstaan wij niet ouder dan vier jaar) voor:			
a wegen?	ja	ja	Wegenbeleidsplan tbv wegen in het buitengebied 1995, + Meerjaren onderhoudplan wegen in de gemeente Woudenberg 2003-2006. Onderhoud wegen gemeente Woudenberg Uitgangspunten & eisen voorbereiding & uitvoering onderhoudscontract 2007-2010, en Rapport Wegbeheer gemeente Woudenberg. Onderhoud verhandingen 2007 2010.
d groen?	nee	nee	Nee. Groenbeleidsplan 1998. Uitvoering vindt plaats adhv bestekken uit 2001/2002.

10 Blijkt uit de paragraaf onderhoud kapitaalgoederen (of de nota) dat het ambitie-/kwaliteitsniveau (en dus de beheerplannen) volledig financieel vertaald is in de (meerjaren)begroting voor:			
a wegen?	Nee		In rapport 2007 -2020: wel taakstellend budget vermeld.
d groen?	Nee		Nee.
11 Blijkt uit de paragraaf onderhoud kapitaalgoederen (of de nota) of er na het vaststellen van het ambitie-/kwaliteitsniveau majeure ontwikkelingen/ beleidswijzigingen zijn geweest voor			
a wegen?	nee	nee	
d groen?	nee	nee	nee (in nota '98 wordt verwezen naar beleidswijziging in '96)
12 Is het financiële beslag voortvloeiend uit het ambitie-/kwaliteitsniveau en de beheerplannen en de verdeling daarvan over de programma's meerjarig in de paragraaf onderhoud kapitaalgoederen (of de nota) weergegeven voor:			
a wegen?	Nee	Nee	
d. groen?	Nee	Nee	
13 Zo ja, vindt er in de paragraaf onderhoud kapitaalgoederen (of de nota) ook een vergelijking plaats met voorgaande rekening-/ begrotingsuitkomsten voor:			
a. wegen?	Nee. NB: Wel totaalbedrag lasten onderhoud kapitaalgoederen per begrotingsprogramma vergeleken: Rekening 2004, Begroting 2005 - 2009	Nee. Wel totaalbedrag lasten onderhoud kapitaalgoederen per begrotingsprogramma vergeleken: Rekening 2005, Begroting 2006 - 2010	
d. groen?	Nee. NB: Wel totaalbedrag lasten onderhoud kapitaalgoederen per begrotingsprogramma vergeleken: Rekening 2004, Begroting 2005 - 2009	Nee. Wel totaalbedrag lasten onderhoud kapitaalgoederen per begrotingsprogramma vergeleken: Rekening 2005, Begroting 2006 - 2010	

Bijlage 5 Interviews organisatie

- De heer H. Jonkvorst, Gemeentesecretaris gemeente Woudenberg
- De heer P.J.A. van Rossum, sectorhoofd Grondgebied
- De heer J.C. Schreuder, wethouder oa. Financiën, Verkeer en vervoer, Recreatie en Toerisme
- Mevrouw E. van Blokland-de Jong, raadslid (PvdA)
- De heer A.N. van den Bergh, raadslid (ChristenUnie)

Bijlage 6 Documenten- en literatuurlijst

Gemeentelijke documenten:

- Beleidsbegroting 2006 & meerjarenbegroting 2007-2009.
- Beleidsbegroting 2007 & meerjarenbegroting 2008-2010.
- Financiële begroting 2006 & meerjarenbegroting 2007-2009.
- Financiële begroting 2007 & meerjarenbegroting 2008-2010.
- Jaarverslag 2006
- Raadsvoorstel 'Reorganisatie onderhoud wegen, straten, pleinen en paden', 8 januari 1996.
- Programma van uitgangspunten ven eisen t.b.v. de voorbereiding en uitvoering onderhoud wegen in de gemeente Woudenberg voor een onderhoudscontract van 2003 tot en met 2006.
- Onderhoudstoestand Wegennet Woudenberg, onderhoud verhardingen jaren 2002 t/m 2006, incl. inventarisatie.
- Wegbeheer gemeente Woudenberg, Onderhoud verhardingen 2007 t/m 2010, Aveco de Bondt, ingenieursbedrijf.
- Onderhoud wegen gemeente Woudenberg, Uitgangspunten & eisen, voorbereiding & uitvoering, Onderhoudscontract 2007-2010
- Groenbeleidsplan, april 1998.
- Plan van aanpak uitvoering groenbeleidsplan Woudenberg, 17 januari 2000.
- Besluit 'Veranderingen groenonderhoudsbestek 2001-02', 20 januari 2004.
- Collegebesluit 'Wijzigingen groenonderhoudscontract 2001-02', 8 juni 2004.
- Collegebesluit 'Wijzigingen onderhoudscontract 2001-02', 30 december 2004.

Documenten derden:

- Besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten. Besluit van 17 januari 2003 (Stb 27), houdende de voorschriften voor de begrotings- en verantwoordingsdocumenten, uitvoeringsinformatie en informatie voor derden van provincies en gemeenten.
- Provincie Utrecht; Beleidskader 2004 voor het financieel toezicht op de Utrechtse gemeenten, gemeenschappelijke regelingen en waterschappen; 15 juni 2004.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Directie Bestuurlijke en Financiële Organisatie; Reeks financiële functie: Slim beheer van kapitaalgoederen, 12 discussiebijeenkomsten; 2000.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Interprovinciaal Overleg; Paragrafen in een duaal bestel, Hoe kunt u als raadslid of lid van Provinciale Staten méér uit de paragrafen van de begroting en jaarverslag halen? Hoofdstuk 1 – Kapitaalgoederen; Editie maart 2005.